

“Involta” Ilmiy Jurnali

Vebsayt: <https://involta.uz/>

АҲОЛИГА КЎРСАТИЛАЁТГАН ТИББИЙ ХИЗМАТЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Мамасолиева Шоҳиста Абдугаппаровна

Катта ўқитувчи Самарқанд давлат тиббиёт институти, Ўзбекистон

Абстракт. Мақолада тиббий хизматнинг янги тури - тиббий туризмнинг ташкил топиши ва ўсишига шароит яратган тиббий хизматлар ва тиббий техника бозорларидағи таркибий ўзгаришлар, миллий иқтисодиётга катта таъсир кўрсатадиган ва халқаро алоқаларга таъсир кўрсатадиган ҳолатлар кўриб чиқилган. Соғлиқни сақлаш тизимлари иш билан бандликни яратиш ёки маҳсулот ва хизматларни сотиб олиш йўли билан миллий иқтисодиётнинг бошқа соҳаларининг иқтисодий кўрсаткичларига ижобий таъсир кўрсатади. Соғлиқни сақлаш тизимлари маҳаллий ва миллий барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда мухим аҳамиятга эга бўлган сектор эканлигини намойиш этишда давлат, минтақа ва шаҳар даражасидаги сиёсатчиларга фойдаланиш учун асос яратади.

Калит сўзлар: соғлиқни сақлаш, халқаро муносабатлар, тиббий ёрдам,

барқарор ривожланиш мақсадлари, соғлиқни сақлашнинг ижтимоий-иқтисодий омиллари.

Иқтисодиёт ва жамият учун яхши натижаларга эришиш истаги сиёсацхуносларга ҳар куни катта даромад келтириш билан бирга давлат харажатларини камайтиришга қаратилган босимлари билан боғлиқ. Бу соғлиқни сақлаш саноатида бўлгани каби яққол эмас, чунки нархлар давомий ўсишда деб хисобланиб, бюджет ва хизматларни камайтириш учун секторга катта босим ўтказмоқда. Ушбу босим ҳукумат ва молия ташкилотлари ўртасида соғлиқни сақлаш соҳаси иқтисодиётга оғирлик тугдиради деган кенг ишонч натижасида пайдо бўлди.

Ушбу мақоланинг асосий омиллари қуйидагилар:

- Бу миллий иқтисодий барқарорлик ва фаровонликни англашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга;
- Бу бандликни яратиш ёки маҳсулот ва хизматларни сотиб олиш орқали ҳам иқтисодиётнинг бошқа сегментларини иқтисодий ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади;
- Иш жойларига, иш муҳитига ва оиланинг даромадларига таъсир кўрсатиши сабабли, у маҳаллий миқёсда ижтимоий тенгсизликни бартараф этишда муҳим рол ўйнайди;
- Бу ўз мавқеини ёллаш, ўқитиш ва ички ва халқаро миқёсда операцияларни сотиб олишни такомиллаштириш орқали маҳаллий ва миллий барқарорликка эришишни ривожлантиришнинг асосий йўналиши сифатида кучайтириши мумкин.

Тегишли ишга ёллаш ва маҳсулот ва хизматларни сотиб олиш орқали тиббиёт ходимлари имкониятлар тенглигини қўллаб-қувватлашда фаолроқ ҳаётий рол ўйнайдилар. Соғлиқни сақлаш тизимининг ушбу ижтимоий устунлиги кенг миқёсда ўрнатилмаган ва ҳозирги кунда кўплаб машҳур қонунлар ва процедуralарда ҳисобга олинмаган. Соғлиқни сақлаш

тизимларининг асосий роли - соғлиқни сақлашни тақомиллаштириш. Бир вақтнинг ўзида соғлиқни сақлаш тизимлари ўз маблағлари ва ташаббуслари билан глобал ва субмиллий иқтисодиётнинг мавқеи ва барқарорлигига катта рол ўйнайди. Ушбу молиявий таъсир ҳали аниқланмаган.

Соғлиқни сақлаш тизимлари аҳолининг соғлиғини муҳофаза қилиш ва қўллаб-қувватлаш борасидаги вазифалари нуқтаи назаридан бир қанча иқтисодий ва ижтимоий оқибатларга олиб келади, улар ҳали ҳам эътиборга олинмаган. Соғлиқни сақлаш тизимлари давлат ва миллий кенгайиш режалари ва бизнес-режаларида, агар уларнинг ижтимоий ва иқтисодий натижалари аниқ бўлса, кўпроқ ўрин эгаллайди. Бу, шунингдек, баҳс-мунозараларни соғлиқни сақлаш тизимларини нафақат харажатлар деб ҳисоблашдан, уларни иқтисодий барқарорликни таъминловчи механизмлар, шунингдек, ижтимоий ва иқтисодий фаровонликка эришишда муҳим шериклар сифатида кўриб чиқишига катта ҳисса қўшади.

Соғлиқни сақлаш тизимлари иқтисодий кўрсаткичларга таъсир кўрсатадиган муҳим соҳадир.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ва Жаҳон банки сингари халқаро ташкилотлар таълим, малака ошириш орқали инсон капиталига инвеститсиялар киритилишининг иқтисодий фойдасини миқдорий жиҳатдан аниқлаш орқали соғлиқни сақлаш ва таълим тизимларининг муҳим ролини тан оладилар^[1].

Соғлиқни сақлаш тизимлари ташкилий кўрсаткичларни ва адолатли иқтисодий ўсишни кучайтирганидек, иқтисодий тараққиётга аниқ ҳисса қўшади. Уларга қуйидагича йўллар билан эришиш мумкин:

- иш имкониятларини кенгайтириш ва иш билан таъминлаш бўйича адолатли қоидаларни қабул қилиш;
- вилоят ва шаҳар меҳнат бозорларининг профессионал тармоғини кенгайтириш;

^[1] https://www.who.int/health_financing/topics/resource-tracking/new-perspectives/en/

- инвестицияларни кам даромадли худудларга ёки давлатнинг даромади кам бўлган жойларга жамлаш;
- сотиб олиш ва сотиб олишда микро, кичик ва ўрта бизнесдан фойдаланишни кенгайтириш;
- қашшоқ аҳолининг ижтимоий бирдамлигини яхшилашга ёрдам бериш.

Соғлиқни сақлаш тизимининг ижтимоий иқтисодий ўсишда аҳамияти. Соғлиқни сақлаш ташкилотларининг маблағларидан фойдаланиш ва сарфлаш усуллари пайдо бўладиган иқтисодий, ижтимоий ва шахсий афзалликларга сезиларли таъсир кўрсатади. Соғлиқни сақлаш тизимлари минтақавий иқтисодиётни жамоатчилик ресурслари ва имкониятларидан фойдаланиш, шунингдек ишчи ёллаш, иш ўринлари яратиш ва маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқаришнинг барқарор усулларини қўллаш орқали озчиликни эмас, балки ҳамма учун ишлаши учун қайта тузиши мумкин.

Йигирма биринчи асрдаги тараққиёт стратегияси янада қулай, мослашувчан ва бардошли иқтисодиётни қуриш орқали жамият ҳаётининг сифатини ошириш тушунчасини ўз ичига олади. Бу ривожланиш стратегияси ва жамият бойлигини ошириш ва айланма иқтисодиёт каби сиёсатининг кўтарилишида акс этади ^[2]. Жамият бойлигини ошириш коммунал ресурсларни бошқариш ва маҳаллий аҳоли бўйлаб пулни айланиши билан биргаликда ишлайдиган турли хил ҳокимиятларни таъкидлайдиган ўсиб бораётган ёндашув. Айланма иқтисодиётнинг инклузив ёндашуви барқарор ўсиш, мукаммал соғлиқ ва иш билан таъминлаш имкониятлари, шунингдек иқлимдан фойда олиш ва ер ости бойликларини сақлаш ўртасидаги боғлиқликни намойиш этади.

Ушбу усулларнинг марказида маҳаллий давлатлар ичидаги давлат органларининг турмуш даражасини яхшилашни ўрганиш ва максимал даражага кўтариш бор. Сиёсатчилар, нодавлат ташкилотлар, маҳаллий ташкилотлар ёки касаба уюшмалари ва динамик, бардошли ва бой

^[2] ASSESSING THE QUALITY OF GOVERNMENT AT THE REGIONAL LEVEL USING PUBLIC PROCUREMENT DATA, MIHÁLY FAZEKAS, UNIVERSITY OF CAMBRIDGE AND GOVERNMENT TRANSPARENCY INSTITUTE

шаҳарларни, шаҳарларни ва ҳудудларни яратишга қизиқувчиларнинг барчаси ушбу мавзуга қизиқиши билдиримоқда.

Соғлиқни сақлаш тизимининг ижтимоий ва иқтисодий афзалликларини ошириш ва ўлчаш усуллари ва технологиялари. Соғлиқни сақлаш тизимлари миллий ва маҳаллий миқёсда муҳим ижтимоий ва иқтисодий афзалликларга эришиш учун ўз харажатлари ва инвестиция стратегияларидан фойдаланиши мумкин. Маҳаллий натижаларнинг сезиларли яхшиланиши соғлиқни сақлаш тизимининг ишга ёллаш стратегиясини ўзгартириш ва кичикроқ ёллаш ва сотиб олиш каналларини амалга ошириш учун маҳсулот ва хизматларни сотиб олиш усулларини қайта кўриб чиқиши орқали амалга оширилиши мумкин. Соғлиқни сақлаш тизимлари маҳаллий маҳсулотлар ва хизматларга бўлган талабни кучайтириши, келадиган инвестицияларни жалб қилиши ва одамлар, нақд пул ва иш жойларини ўzlари жойлашган шаҳар ва туманларда сақлаши мумкин. Бу тўғридан-тўғри ва билвосита афзалликларни таклиф этади, бу иқтисодий ва ижтимоий кўрсаткичлар ва барқарорлик кўрсаткичларининг ошиши билан тасдиқланади.

Маҳаллий аҳолини жалб қилиш орқали соғлиқни сақлаш тизимлари иш жойларини рағбатлантириши ва соғлиқни сақлашнинг асосий ижтимоий-иқтисодий ҳаракатлантирувчи асос бўлган ишчи кучида сақланиб қолиши мумкин. Бундан ташқари, кўплаб иш жойларини таъминлаш учун соғлиқни сақлаш тизимлари юқори сифатли ишларни таклиф этишда энг асосий бирликлардир. Ажойиб иш жойлари билан таъминлаш адолатли, барқарор ишлаш ва қашшоқликни йўқ қилиш учун муҳимдир. Яхши иш шароитлари куйидаги афзалликларга эга:

- яхши иш ҳақи;
- ишчиларга яrim кунлик ва тўлик кунлик ишчиларнинг оналик ва оталик таътиллари каби таққосланадиган имтиёзларга эга бўлишини таъминлаш сифатида берилади;

- хавфсиз ишлаш шароитлари;
- хавфсизлик ва кооператив музокараларда қатнашиш имконияти;
- юксалиш ва касбий ўсиш истиқболлари.

ЖССТнинг Эвропа миңтақасида соғлиқни сақлаш соҳалари яхши иш шароитларини таъминлашда этакчи ўринни эгаллайди. Кўплаб аёллар юқори сифатли ишларда ишлайдилар ва соғлиқни сақлаш соҳасидаги бошқа хўжалик юритувчи субъектларга қараганда кўпроқ аёл бошлиқлар мавжуд^[3]. Тиббий хизмат кўрсатувчи таъминотчилар жамиятда ишчиларнинг иш унумдорлигини ошириш учун муносиб иш таклиф қилиш орқали уларга тенг хукуқли ва қулайроқ шароит яратиб бериш бўйича муҳим ўзгаришларни амалга оширадилар. Масалан, соғлиқни сақлаш тизимлари адолатсизликнинг кўплаб турларини енгишга ёрдам беради.

Соғлиқни сақлаш тизимлари тараққиёт ва таълим соҳасидаги адолатни ҳам оширади. Бошқа соҳалар билан таққослагандан, соғлиқни сақлаш тизимлари кўплаб кадрлар тайёрлаш ва ўқитиш имкониятларини, шунингдек ўз ходимларининг истеъдодларини сақлаб қолиш ва такомиллаштириш имкониятларини беради. Эвропа Иттифоқида ишчиларнинг 13% ҳозирги вазифаларини бошқариш учун қўшимча малака оширишга муҳтож эканликлари ҳақида хабар беришди; бу инсон соғлиғида 20% гача кўтарилди. Инсон саломатлиги соҳасидаги ишчиларнинг 50% дан ортиғи иш берувчилар томонидан пуллик таълим олишган^[4]. Мактабда ўқиган йиллар ва олинган кўнилмалар саломатлик ва фаровонликка сезиларли таъсир кўрсатиб, мослашувчан одамлар ва жамоаларни шакллантиришга ёрдам беради. Яна бир неча йиллик таълимга эга бўлган шахслар турмуш тарзини яхшилашади, юқори турмуш даражаси учун молиявий барқарор ва яшашга ва ўзларини яхши ва хавфсиз жойларда ишлашга мойилроқ.

Иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни, шунингдек соғлиқни

^[3] Birch E, Perry D, Taylor HL. Universities as anchor institutions. J High Educ Outreach Engagem. 2013;17(3):7–15.

^[4] Holley K, Harris M. The 400-pound gorilla: the role of research universities in city development. Innovat High Educ. 2017;42(2):77–90.

сақлаш тизимларини тақдим этиш. Келажак ҳақида ўйлаш, соғлиқни сақлашнинг кучли тизимларини яратиш, умумий маълумотни топиш ва ҳамма гуллаб-яшнаши мумкин бўлган яхлит ва адолатли иқтисодиётни ривожлантириш учун инновацион тушунчалар талаб қилинади. Бизни "хавфсиз, соғлом ва маданиятли" ушлаб турадиган хизматлар^[5], улар тез-тез бузилиб кетгунча баҳоланмайдиган қулайликлар (масалан, сув, инфратузилма ёки соғлиқни сақлаш хизматлари). Ушбу қулайликлар учун ҳақ олиниши керак, аммо бундай катта харажатлар баъзида фақат қиммат деб ҳисобланади. Аслида, улар маҳаллий, минтақавий ва миллий иқтисодиётларга катта иқтисодий ва ижтимоий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган фойдаланилмаган манбадир. Маҳаллий жойларда молиялаштиришни таъминлайдиган процедуralар каби барқарор ривожланишни таъкидлайдиган янада кенг қамровли ёндашувлар талаб этилади.

Соғлиқни сақлаш тизимлари инклузив ва узок муддатли фаровонликни кучайтиради. Соғлиқни сақлашни яхшилаш ва ҳеч кимнинг орқада қолмаслигини таъминлаш иқтисодий ўсиш ва ривожланишга ҳисса кўшади ва ЯИМ ва ишсизлик даражаси каби макроиктисодий кўрсаткичларга ҳамда уй хўжаликларининг истеъмол қилиш, соғлиқ, овқатланиш ва таълим каби микроиктисодий кўрсаткичларга таъсир қиласди^[6]. Тенг ва барқарор ривожланиш иқтисодиётни кучайтириши ва иш ҳақи фарқларини камайтириши мумкин.

Мамлакат фаровонлигига ҳисса қўшишни иқтисодий юк сифатида эмас, аксинча иқтисодиётнинг ривожланиши ва барқарорлигини қўллаб-қувватлаш воситаси деб ҳисоблаш керак. Соғлиқни сақлаш тизимлари жамият ва иқтисодий ўсишга фойда келтиради. Соғлиқни сақлаш ходимлари маҳаллий ва миллий жамиятларда муҳим иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятга эга. Соғлиқни сақлаш тизимлари маҳаллий иқтисодиётга ишчи кучи ва манбалар

^[5] Addie JPD. Urban(izing) university strategic planning: an analysis of London and New York City. Urban Aff Rev. 2018; Jan 19

^[6] Jewczak M, Suchecka J. Application of input-output analysis in the health care. CER 2014;17(4):87–103.

сиёсати орқали маҳаллий иқтисодиётга ижобий таъсир қўрсатишида ўзларининг аҳамиятини кўрсатиб, маҳаллий ва миллий иқтисодий ўсишнинг асосий иштирокчилари бўлиши мумкин.

Соғлиқни сақлашнинг мамлакат иқтисодиётидаги роли ва ўрни.

Соғлиқни сақлаш ва мамлакат иқтисодиёти ўртасидаги ўзаро боғлиқликни иккита асосий йўналишда қўриб чиқиш мумкин:

- a) соғлиқни сақлаш ҳолатининг аҳоли фаровонлиги ва иқтисодий ривожланиш даражасига таъсири;
- б) жамиятнинг иқтисодий ривожланишининг бутун аҳоли саломатлиги ва соғлиқни сақлашга таъсири.

Обод турмуш - бу одамларни ҳаётнинг афзалликлари, тирикчилик воситалари билан таъминлаш ўлчовидир.

Соғлиқни сақлашнинг мамлакат иқтисодиётини ривожланишига таъсири касалланиш, ўлимни (биринчи навбатда меҳнат ёшида), вақтинча ва доимий меҳнатга лаёқатсизликни камайтириш, умуман соғлигини яхшилаш асосида меҳнат унумдорлигини ошириш орқали юзага келади. Бошқа томондан, жамият фаровонлиги аҳоли соғлигига таъсир қиласди.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг эксперталари жамият фаровонлиги даражасини инсон тараққиёти индексидан фойдаланиб қуидагилар сифатида баҳолаш мумкин деб ҳисоблашади.

- жон бошига даромад;
- ўртача умр кўриш давомийлиги;
- болалар ўлими;
- саводхонлик даражаси.

Соғлиқни сақлашни ривожлантириш учун жамиятнинг харажатлари нафақат ижтимоий, балки иқтисодий жиҳатдан ҳам муҳимдир. Давлат қанчалик бой бўлса, у соғлиқни сақлаш, меҳнатни муҳофаза қилиш, экологик вазият ва яшаш шароитларини яхшилаш учун маблаг ъажратиши мумкин, бу эса аҳоли саломатлигини яхшилашга, касалланиш, ўлим ва ногиронликнинг

пасайишига олиб келади ва бу охир-оқибат аҳолининг фаол меҳнат кўрсаткичлари даврининг кўпайишига олиб келади.

Соғлиқни сақлаш тизимидағи иқтисодий таъсир тушунчаси. Фаол тиббий рекреация процедураларини ўтказишдан олдин ва кейин касалланиш оқибатида келиб чиқадиган иқтисодий зарар ўртасидаги фарқ соғлиқни сақлаш тизимининг иқтисодий самарасини ташкил этади. Соғлиқни сақлаш тизимидағи иқтисодий самара соғлиқни сақлаш ташкилоти фаолиятининг фойда ёки зарар билан ифодаланган фаолиятининг натижаларидан бири бўлиб, даромад ва харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида белгиланади. Шундай қилиб, соғлиқни сақлаш иқтисодиётининг асослари чекланган ресурслардан оқилона фойдаланиш, минимал харажат билан максимал натижаларга эришиш экан, умуман соғлиқни сақлаш тизимининг иқтисодий самарадорлигини таҳлил қилиш муҳимдир. Унинг алоҳида тармоқлари, муассасалари, бўлимлари, мутахассислари фаолияти билан бир қаторда соғлиқни сақлаш соҳасидаги комплекс дастурлар ва тадбирлар ҳам муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. World Health Organization. (2018, April 5). *New perspectives on global health spending for universal health coverage*. https://www.who.int/health_financing/topics/resource-tracking/new-perspectives/en/
2. Fazekas, M., & Czibik, G. (2021). Measuring regional quality of government: the public spending quality index based on government contracting data. *Regional Studies*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/00343404.2021.1902975>
3. Buthmann, J., Goldhar, S., Taylor, J., & Ramnanan, C. J. (2018). Medical mythbusters: a high school outreach initiative. *Medical Education*, 52(11), 1180. <https://doi.org/10.1111/medu.13733>
4. Oertel, S., & Söll, M. (2016). Universities between traditional forces and modern demands: the role of imprinting on the missions of German

universities. *Higher Education*, 73(1), 1–18. <https://doi.org/10.1007/s10734-016-0013-0>

5. *SAGE Journals: Your gateway to world-class research journals.* (2021, May 31). SAGE Journals. <https://journals.sagepub.com/action/cookieAbsent>

6. Jewczak, M., & Suchecka, J. (2014). Application Of Input-Output Analysis In The Health Care. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 17(4), 87–104. <https://doi.org/10.2478/cer-2014-0034>